

821.161.2
Г57

С 1212410

МИТЕЦЬ

ПОВИНЕН МАТИ

Долю

ІРИНА ГОВОРУХА

Українська амазонка

Від війни була змушена тікати світ за очі. Київ ось-ось мали оточити, а в неї вісім місяців вагітності. Отож бігла, тримаючи двома руками свій наляканий живіт, аж поки не опинилася в Саратові — борошняній столиці. З собою — одна ковдра, сім пелюшок, а ще — тривога, яка блокувала м'язи. Ніби хочеш повернути голову вбік, роздивитися довжелезну Волгу, в якій ширяла вусата зеленкувата білуга, а шия залякла. Намагаєшся розрадити живіт, що заходився танцювати, а руки тремтять, смикаються, не слухаються.

Згодом народила дівчинку, влаштувалася у колгосп і миттю перетворилася з Тетяни на тітку Таньку. Нарівні з усіма косила, полола, скирдувала, тягала важелезні мішки. Бувало, втомиться, ляже на траву, а у вусі гуде (бої котилися з такою силою, що відлунювало з-під землі). Похоронки приносили прямо під час польових робіт. Жінки вили, падали навznak. Ті, що сильніші, з останніх сил спиралися на лопати та граблі. Протягували художниці світлини загиблих, щоб та намалювала. Увічнила. За це давали яєць і молока. Так і вигодувала свою Оленку.

Три роки минули без пензля. Це пригнічувало, адже завжди сприймала світ крізь призму теплих душевних кольорів. Ще в дитинстві, споглядаючи зірку, що котилася вниз із далеких світів, загадувала єдине бажання: «стати гарною художницею». Тому в евакуації малювала подумки. Гойдала доньку, наспівувала «Чуки-чуки, чуки-на. Наша доня чепурна. В неї на голівці жовті чорнобривці...» (Н. Забіла) й зображала півників, зайців, жабенят. От якби десь дістати папірець і хоч огризок простого олівця, то вона такі пригоди намалювала б! Та були тільки скрута, злидні, війна. Сторожка тиша, яку зрідка розраджувала дзвінка саратовська гармоніка. Невисокі пагорби, що обступали з трьох сторін. Кремезні зими, під час яких ґрунти промерзали на півтора метра.

До Києва повернулася у сорок четвертому і не впізнала Хрещатика. Головна вулиця лежала в руїнах. Замість опатних будівель, стовбичили чорні обвуглені каркаси, оскільки пожежі не вщухали місяцями. Не долічилася дванадцятиповерхового будинку Гінзбурга, в якому гніздилося дев'яносто квартир та колись винаймав сту-

дію живописець Олександр Мурашко, Успенського собору, університету, міської публічної бібліотеки, більше ста шкіл. Місто було хворим і втомленим. Чужим і рідним водночас. Саме вдома, немов уперше, роздивилася свої руки. Вони загрубіли, розпухли, й тепер усе треба було починати з початку. Не виходило ні тонкої лінії, ні пастозного мазка. Дипломна робота валялася розірваною навпіл. Цим полотном в її альма-матер завішували вікно під час нальотів.

Жінка швидко оговталася й відразу заходилася налагоджувати життя. Від колишнього наставника отримала майстерню, почала викладати й сама вперто стала до мольберта. Згадувала, як робити основні тональні плями, промальовку та деталізацію, створювати шорсткість та горбистість поверхні. Вправлялася, повертала забуте, дякуючи своїй силі та вразливості. Поглядала на живіт, що ріс, круглішав, невпинно просив їсти. Невдовзі народила другу донечку, яку назвала Ольгою. Майже одночасно створила жваву й характерну «Перед стартом». На ній — веселі лижники та трохи замурзана снігова кірка. Червоні каптури, кофтини, номери на спинах. Глядачі, що підстрибують чи то від морозу, чи то від нетерпіння. Отож картина дихала, раділа, розхитувалася від хвилювань і передчуттів. Розбрикувала на всі боки флюїди пристрасті та молодості. Спочатку робота сподобалася: її побачили і в Києві, і в Москві. До Тетяни навіть приходили фотокореспонденти та радили гучніше вмикати радіо, оскільки «лижники» заслуговували на Сталінську премію. Жінка слухняно увімкнула, але не почувла власного прізвища. Замість цього полився бруд, а критики

вишикувались у свій категоричний стрій. Звинуватили в рецидивах формалізму та в тому, що сюжет «не відповідає радянській дійсності». Зрештою полотно вирізали з підрамника і жбурнули за шафу. Там воно геть змарніло, потріскалось, але Тетяна не зламалася. Вона змалечку вміла тримати удар. Жоден шквал критики не вибив із рук пензля. Жоден недолугий рознос не затьмарив її таланту.

Жити у повоєнні роки було непереливки. Дістати харчі — проблематично. На базарі — дорого, в магазинах — винятково за картки. Люди тулилися в комунальних квартирах та бараках. Воду носили з вуличних колонок, шикувалися у довжелезні черги. Каналізація не працювала, доводилося ходити у громадські вбиральні. Їх чистили зрідка, абияк, бо вистачало важливіших справ. Треба було відбудовуватися чи то воскресати, тому столицю невтомно збирали наново. Замість цегли — шлакобетон. Замість висоток — малоповерхівки, оскільки ті не вимагали використання спецтехніки. Хоча й відмовлялися від надмірностей, але на Хрещатику звели будинок із зіркою та ще кілька люксових хором. Саме в таких умовах Тетяна бавила двох діток, створювала нові картини, навчала студентів основ художньої композиції. За рік побувала в одному з колгоспів, де зібрали нечуваний урожай, і написала «Хліб». На картині — гори золотого зерна, вправні молодичі, білі хусточки, віялки, молотарки, граблі, мішки, одно слово — жнива. А ще динаміка, експресія, щастя. Полотно взяла велике, заввишки чотири метри, бо такі масштаби неможливо умістити на крайці. Коли писала, співала від захвату. Сипала

пензлем пшеницю, бризкала курявою, сміхом, сонцем. Щойно закінчила, зазначила: «Присвячується трудівницям Летави». Далі подумала й замалувала присвяту, бо хотіла адресувати роботу усім трударям. Картину побачив «вождь», розкурив трубку й мовив: «От як потрібно писати!» Наступного дня художниця отримала квартиру, власну майстерню, звання. «Хліб» увійшов до всіх підручників. Його називали «картиною-романом», а ще — обличчям України.

Опісля — «Ранок». Полотно-поема. На ньому дівчина-підліток робить ранкову гімнастику. Старша донька змалечку цікавилася хореографією, мріяла стати балериною, тому день починала з фізичних навантажень. Балкон — настіж, сонце, мов крізь сито, смугаста скатертина з китицями. Екватор натхненної весни. Через деякий час її Олена стане студенткою й зустріне талановитого хлопця з Казахстану. Між ними спалахнуть почуття, і коли одного разу завітає до нього додому, перше, що побачить — знайому картину на стіні. Юнак сором'язливо зізнається, що ще школярем закохався в струнку киянку, от і повісив репродукцію над ліжком. Дівчина розсміється:

— Так це ж я!

Пізніше у Тетяни з'явиться нова робота під назвою «Весілля» й отримає багато «слухних зауважень». Кабінетні чоловіки у широких штаних, безформних сорочках та задушливих краватках захлинуть тупими запитаннями. А чому наречена червонощока? Невже, п'яна? А чому жених такий молодий? Він що, не служив у армії? З якого дива серед гостей бігає хлопчик? Дитина о цій порі має бути в школі. Художниця мовчки вислухала всю

ту недолугу маячню й слухняно зістарила нареченого, а піонера засипала снігом.

Так і жила. У роботах мусила витримувати генеральну лінію. Інколи це вдавалося, частіше — ні. Самотужки виховувала трьох дівчат (наймолодшу, Гаяне, народила після сорока). Сімейне життя з певних причин не склалося, хоча з кожним чоловіком прожила по одинадцять років. Не вийшло з першим — красенем, модником, любителем перевдягань та перевтілень. Не склалося життя і з вірменським живописцем Арменом Атаяном, трохи схожим на араба. З ним у парі писали для продажу: Армен малював пейзажі, вона додавала людські фігури. Захопилася місцевим колоритом, навіть створила «Вірменське село» та «Дворик у Васкивазі». Одночасно робила все: варила супи, консервувала овочі, плела коси, перевіряла домашні завдання, лікувала отити та бронхіти. Коли мала натхнення — пекла пиріжки, коли не мала — купувала в кулінарії. Могла пошити подушку чи скатертину, але живопис завжди перемагав. Переробивши сяк-так усю домашню роботу, чимдуж бігла в майстерню, щоб знову стати коло мольберта. Коли зашивалася, наймала помічниць. Деякий час на кухні на розкладачці спала няня-бабуся.

На Новий рік вбиралася Дідом Морозом і заносила у квартиру велетенський мішок. На рік Півня зметикувала зі стружки великого птаха. На той час білі квартирні стіни трохи потьмяніли, потребували ремонту, тож Тетяна не розгубилася, придбала у канцтоварах різнокольорову стружку й вигадала з неї велетенського півня на всю стіну. З розкішним загривком, гробенем, хвостом.

Доньки, коли прокинулися, не могли отямитися від радості. Схожі експромти влаштували часто. Перевдягалися, накривали столи, розігрували короткі вистави. Якось дядько Женя (чоловік рідної сестри) зобразив Лісовичка. У кімнату зайшов карлик у кожусі та з маскою на обличчі. Дівчата розреготалися й водночас злякалися. Як це? Адже дядько високий, кремезний, а тут — справжнісінький коротун. Виявилось, що чоловік заповз на колінах, до яких прив'язав лапті, заповнені для достовірності ганчірками.

Жінка непогано зналася на поезії. Часом плескала по дивану долонею: «Сідай, я тобі вірші почитаю». Дівчата неохоче слухали, оскільки у юнацтві було не до віршів. До художньої школи не водила, малювати вчила самотужки й невтомно наголошувала: «Працюй як для Лувру, тоді буде тобі худсалон. Якщо працюватимеш як для худсалону — отримаєш смітник». Сама щодня мала план — створити дві роботи, щедро осяяні сонцем. Все прагнула розповісти світові про вольовий характер українців. Про їхню завзяту вдачу. Ось колгоспниці збирають огірки. На кожній — кольоровий фартушок, спідниця в складку, чемна біла хусточка. Коло ніг — сплетений із лози кошик. Ось жінка на засніженій лавці продає паперові троянди. Одна донька коло вінка, друга — в кріслі з книгою, третя — в ліжку з ангіною. У волоссі рожеві, червоні та сині стрічки. Велике сонце, маленьке сонце, часточка неба. Будні та свята. Вологе та сухе повітря. Малюки, матері, «лебеді». Селянки й городянки. Невдалі роботи відразу кидала в піч, недолугі ескізи перекреслювала різким: «Дурниця!». Роботу

Усе життя працювала самовіддано, з пристрасстю, жагою. Нікого в той момент не помічала. Закінчивши роботу, виходила в коридор, знімала халат і викручувала. Він був мокрий наскрізь. Поза очі її називали несамовитою амазонкою. І справді, жінка була красивою, харизматичною, незалежною й вольовою. А ще максималісткою. Якщо радість — то разом із нею радів увесь світ. Якщо розпач — то горювали квартира, вулиця, місто. Казала все прямо, а не ходила околяса. Мала власну думку й не боялася її висловлювати. Часом — різко, голосно, авторитарно. Потім жалкувала про сказане, телефонувала, перепрошувала, та через деякий час усе повторювалося знову. Вчергове відрізала фрази, наче ножами.

Бувало, так захоплювалася живописом, що повністю википав суп. Замість прозорого курячого бульйону, на дні каструлі залишалася чорна смердюча маса. Мала в колекції багато малюнків, на яких діти спали. Тобто вкладала дітей та бралася до роботи, бо набагато простіше писати натурників, які не рухаються. Полюбляла творити на самоті, але щоб світло падало з півночі. Під час роботи співала українські пісні. Виводила високим дзвінким голосом, і сусідка довгий час думала, що то радіо.

Донькам і онукам не дозволяла фарбувати очі, бо чорнити чорне — не треба. Не балувала дорогим і модним убранням. Одягала скромно та чисто. Колега одного разу не втрималася, зауважила: «Ти ж художниця, чому так невигадливо вдягаєш дівчат?» На що Тетяна не забарилася: «Саме тому, що я художниця». У неї теж було небагато одягу. Новий костюм купувала за умови, що зно-

сився старий. Якщо поставав вибір, що купити: фарби чи панчохи, завжди обирали тюбики, муштабелі, етюдники.

У майстерні постійно влаштовувала генеральні прибирання. Слабкі, на її думку, роботи палила або протикала пензлем. На батьківські збори ходила з блокнотом. Коли ставало нудно, робила ескізи то вчительки, то завуча, то втомленої матері, яка куняла з розплющеними очима коло вікна.

З радянською владою стосунки склалися непросто, бо істини та цінності не збігалися. На Великдень, коли фарбували яйця, хвилювалася, щоб на пальцях у дівчат не залишалася красномовних плям. Часом згадувала свої студентські роки. Тоді в інституті пропадали люди. Ще тільки вчора збуджено обговорювали драму «Маклена Граса» Миколи Куліша, а на ранок — ні слуху ні духу. Запитувати про це вважали небезпечним, от усі й робили вигляд, що зниклої людини наче ніколи й не було. Сама Тетяна, лягаючи спати, довго поверталася з боку на бік. Усе згадувала, з ким напередодні мала розмову і про що, бо стіни, підвіконня, плінтуси мали свої вуха, а в кожній кімнаті гуртожитку був свій сексот. Відтоді до кінця своїх днів відчувала напругу. Здавалося, що в кутку сидить сіра тінь і пильно стежить за нею. Такі підозри нерідко справджувалися: багато її робіт було знищено за націоналізм. Зокрема, весь тираж альбому в народному стилі за віршами Івана Драча.

У сімдесят років пишню відсвяткувала ювілей. У Будинку художника жінці влаштували гучний прийом, на шию надягли лавровий вінок. Вона повернулася додому